

СЛОБОДА У ИНТЕРПРЕТАЦИЈИ НАСТАВНИХ ПЛАНОВА И ПРОГРАМА

Апстракт: Циљ овог рада јесте да утврди колико је реализација наставних и ванчасовних активности у првом циклусу образовања у складу са наставним плановима и програмима. У ту сврху прикупљени су подаци из око 700 одељења из тридесетак школа са територије западне Србије, у периоду од 2009. до 2014. године. Резултати анкете су показали да је 57% учитеља држало наставу физичког васпитања сваки пут када је то распоредом предвиђено. Два пута седмично настава је реализована у 31%, а један час у 11% одељења. Од часова који се одрже, 66% није у вези са наставном јединицом која је предвиђена месечним планом. Резултати истраживања указују да су рекреативна настава, излети и екскурзије ванчасовне активности, које се реализују скоро у свим школама. Спортске секције, школска такмичења, летовања, зимовања, корективно вежбање и пливање су ванчасовне активности које се скоро уопште не реализују. Реализацију наставних планова и програма значајно отежава то што у већини школа не постоје адекватне вежбаонице и неопходна опрема. Осим тога, одржавање наставе физичког васпитања често зависи од постигнућа ученика из других наставних области. Када ученици не постижу очекиване исходе из „важнијих“ наставних предмета онда се уместо часа физичког увежбава градиво из српског, математике, познавања природе. У савременој школи настава физичког васпитања је јасно дефинисана Законом о основном образовању, међутим у реализацији часова и ванчасовних активности испољавају се превелике слободе у интерпретацији наставних планова и програма.

Кључне речи: физичко васпитање, план, програм, настава, ванчасовне активности

Увод

У концепту савремене школе настава физичког васпитања је заступљена са три часа у првом и другом циклусу образовања. Физичко васпитање у основној школи допуњено је различитим видовима ванчасовних активности и школским спортом који са редовним часовима физичког васпитања треба да обезбеди целовито остварење циља и задатака физичког васпитања. Ванчасовне активности доприносе развијању самосталности у вежбању, побољшању дисциплине у школи и ван ње, потпомажу друштвену афирмацију и социјализацију личности, доприносе развијању разноврсних

интересовања код ученика, подстичу самообразовање, доприносе развоју такмичарског духа и самопотврђивању. Може се рећи да је физичко васпитање добро осмишљено и добро позиционирано у наставним плановима и програмима на свим нивоима образовања. Међутим, у реализацији наставе физичког васпитања постоје многи проблеми, што се одражава на квалитет наставе. На лоше ефекте наставе указују радови Бокана и сар. (1990: 27–46), Мартиновића (2003), Зданског и Галића (2002), Шекелјића и сар. (2011: 557–566).

Проблеме у реализацији наставног плана и програма приметили су Здански и Галић (2002), констатујући да су за то одговорни извршиоци наставе и незаинтересованост просветних надзорних органа да врше озбиљнију контролу реализације наставног процеса. Међутим, одговорност није само на извршиоцима наставе. Материјално-техничка опремљеност школа је у домену локалне самоуправе. То подразумева да „установа може да почне са радом и да обавља делатност образовања и васпитања ако испуњава услове и има прописан простор, опрему и наставна средства“ (из *Закона о основама система образовања и васпитања*, члан 30, став 3, тачка 1). Овај став знатно је омењан упутствима објављеним у *Службеном гласнику*, у којима се каже да наставу треба реализовати у складу са постојећим условима. Оволика произвољност у интерпретацији Закона довела је до тога да услова за реализовање наставе и ванчасовних активности уопште нема, па се и не реализују.

Слични проблеми јављају се и у реализацији ванчасовних активности. Истраживање Ђорђевића (2003: 42–46) указује да ученици старијих разреда основне школе веома цене овакве активности. Према овом истраживању, 80% ученика жели да учествује у раду неке секције, али су у томе онемогућени јер се у секцијама ангажују само талентовани ученици.

Ванчасовне активности су од изузетног значаја у америчким школама, посебно за ученике који намеравају да наставе образовање. У Америци постоји више типова ванчасовних активности које ученици сами бирају. Спорт је врло популаран и не постоји школа у којој нема бар неколико спортских клубова. Ванчасовне активности помажу ученицима да постану одговорнији и организованији, дисциплинованији, сигурнији у себе. Истраживања спроведена у држави Тексасу показала су да су они који су учествовали у ванчасовним активностима положили испит у већем проценту од оних који нису узели учешће у овим активностима (<http://www.pedagog.rs/americka%20vannastava.php>).

Наведена истраживања нам говоре да на промовисању ванчасовних активности и даље треба активно радити, а то подразумева равноправно укључивање и сарадњу родитеља, наставника, деце и друштвене заједнице, како би се достигао неопходни минимум бављења физичком активношћу – 60 минута дневно (Pate et al., 2006: 1214–1224; Strong et al., 2005: 732–737).

Методологија истраживања

Предмет овог рада јесте настава физичког васпитања на првом ни-воу основног образовања. Наше интересовање је усмерено ка томе да сазна-мо да ли се наставне и ванчасовне активности реализују на начин како је то предвиђено наставним плановима и програмима.

У прикупљању података у периоду од 2009. до 2014. год. помогли су нам студенти Учитељског факултета у Ужицу, који педагошку и дидактичку праксу реализују у основним школама на територији западне Србије. Наиме, један од задатака који су студенти имали у оквиру предмета Методика фи-зичког васпитања био је да пратећи часове физичког васпитања, попуне по-сматрачки лист. На основу информација из посматрачког листа, добили смо податке о броју одржаних часова током две недеље колико траје студенстка пракса, податке о наставним јединицама које се том приликом реализују, о разлозима недржања часова, о објектима у коме се часови држе. За прику-пљање података о врсти и обиму реализованих ванчасовних активности при-мењена је техника анкетаирања писменим путем са унапред припремљеним питањима отвореног и затвореног типа. За пет година истраживања нешто више од 700 студената прикупило је податке из исто толико одељења у три-десетак основних школа са територије Ужица.

Резултати и дискусија

Резултати анкете су показали да је 57% учитеља држало наставу фи-зичког васпитања сваки пут када је то распоредом предвиђено. Два пута сед-мично настава је реализована у 31%, а један час у 11% одељења. Забележени су случајеви да у првом разреду није одржан ниједан час током две недеље колико су студенти били на пракси. Од часова који се одрже, 66% није у вези са наставном јединицом која је месечним планом предвиђена. То значи да се наставни садржаји из гимнастике, атлетике и спортских игара замењују дру-гим садржајима као што су прескакање ласта, „између две ватре“ и друге елементарне игре. Када су спортске игаре попут фудбала, кошарке или од-бојке на програму, врло ретко се ради на обучавању и увежбавању основних елемената технике. Углавном се све своди на игру на два гола, баскет или одбојкашко додавање лопте у групама. Најчешће место где се реализује на-става физичког васпитања јесте школско игралиште или двориште (44%). У сали се реализује 31% часова, 20% у учионици, у парку 5%.

Табел 1. Реализованост ванчасовних активности током школске године

Ванчасовне активности	Реализација
Рекреативна настава	88%
Излети	88%
Екскурзије	96%
Корективно-педагошко вежбање	0%
Кросеви	88%
Школска спортска такмичења	0%
Дани спорта	16%
Пливање	0%
Летовања и зимовања	15%

Резултати истраживања указују на то да су рекреативна настава, излети и екскурзије ванчасовне активности које се реализују скоро у свим школама.

Корективно-педагошко вежбање се организује за ученике смањених моторичких способности, ослабљеног здравља, ученике са телесним деформитетима и лошим држањем тела. Овакво вежбање организује се најмање једном седмично. Истраживање показује да се ни у једној школи не реализује ова ванчасовна активност.

Кросеви се одржавају два пута годишње за све ученике – један у јесен, а други у пролеће. Одељењски активи утврђују место одржавања кроса и дужину стазе. Учесће на кросу подразумева благовремену и адекватну припрему ученика која се спроводи на редовним часовима физичког васпитања. Сматра се да је неопходно реализовати макар осам редовних часова са наставним јединицама које се односе на истрајно трчање. Истраживањем је утврђено да се ове ванчасовне активности реализују у 96% школа једанпут годишње. Реализација се спроводи на градском нивоу у организацији Градског спортског савеза, па је то један од разлога што се ова манифестација реализује у овако великом проценту.

Школска спортска такмичења су осмишљена са циљем да ученици и учитељ провере способности, умења и знања стечена кроз редовне часове и школске секције. Активи учитеља на почетку школске године сачињавају план такмичења (пропозиције, време, систем такмичења и др.). Такмичења се организују после редовне наставе, суботом или на Дан спорта. Школа је обавезна да организује међудодељењска такмичења из атлетике, вежби на тлу и на справама и једне тимске игре. Најбољи појединци и екипе укључују се у систем школских републичких такмичења. Обавезна су унутаршколска и међудодељењска такмичења у гимнастици (у зимском периоду), атлетици (у

пролеће) и у најмање једној спортској игри (током године). Школска такмичења омогућавају да се системом селекције открију ученици талентовани за спорт. Школе у Србији су укључене у организован систем спортских такмичења познат као ОСИШОС (Олимпијске спортске игре школске омладине Србије). Такмичење се врши у 13 спортских грана: атлетици, гимнастици, стрељаштву, пливању, смучању, бициклизму, одбојци, кошарци, рукомету, фудбалу, стоном тенису, полигону и у „између четири ватре“. Овај вид ванчасовних активности не постоји у опсервираним школама.

Дани спорта се организују два пута у току школске године. Обично се користе за реализацију кросева, финалних школских такмичења, пријатељских школских такмичења са екипама из других школа, одржавање школске приредбе и јавног часа. Овај вид ваннаставних активности реализује се у само 16% посматраних школа.

Пливање се организује за ученике млађих разреда најмање једном током школовања у првом циклусу основног образовања и васпитања, мада би било пожељно да то буде једном током сваког разреда. За курс пливања планира се 12 часова. Учитељ самостално или у сарадњи са наставником физичког васпитања или инструктором спроводи обуку. На крају обуке ученик треба да преплива најмање 20 м. Ова ванчасовна активност уопште се не реализује у истраживањем обухваћеним школама.

Непотпуна реализација наставе и ванчасовних активности у школама може се објаснити свим чиниоцима наставног процеса који чине наставници, наставни програм, наставне технологије и материјално-техничка база. Због комплексности проблема веома је тешко тачно измерити удео сваког од њих. Очигледан је утицај свих наставних чинилаца, мада је нејасно који од њих више генерише проблеме.

На пример, истраживања Зорице Петровић (1987), Бокана (1988: 17–22), Милановића и сар. (2010) показују да 2/3 школа у Србији нема нормативом прописане материјално-техничке услове какви су потребни за реализацију наставе физичког васпитања. Стање у разредној настави је драстично горе јер учитељи објектима, справама и реквизитима за физичко васпитање могу располагати само када се часови физичког не реализују у предметној настави. Реализација наставних програма у просторима који нису намењени таквим активностима и нису адекватно опремљени справама и реквизитима значајно отежава, а понекад чини наставу немогућом. Због тога не чуди чињеница да 2/3 наставе нису у складу са наставним јединицама предвиђеним месечним плановима, већ су усклађене са могућностима школе и интересовањима деце.

Истраживања Аруновића (1990: 67–70) указују да боља ситуација није ни у вишим разредима основне школе. Један од закључака овог рада јесте да се у вишим разредима настава физичког васпитања углавном свела на спортске игре, и то претежно кошарку и одбојку. Атлетику, а нарочито гимнастику, у многим школама ученици уопште не упражњавају. Вишњић (1990: 63–64) је реализовао истраживање у коме указује да се у неким београдским школама у вишим разредима настава из гимнастике уопште не реализује. Бокан је са сар. (1990: 27–48), исто као и Мартиновић (2003) и Шекелјић и сар. (2013: 533–542), у истраживању констатовао генерално веома лоша постигнућа у моторичким умењима у вишим разредима основне школе, што је упућивало на веома лош квалитет наставе у овој области.

Да ли због лошег квалитета наставе у основној школи или других фактора који су у вези са одрастањем, у средњим школама значајно опада интересовање ученика за овај наставни предмет и све је више ученика који избегавају часове физичког васпитања (Ntoumanis et al., 2004: 197–214; Brooks & Magnusson, 2006: 872–883). Према истраживањима Јоргић и Веселиновић (2008: 175–183), у Нишу 40% гимназијалаца увек или понекад изостаје са часова физичког васпитања. Истраживања National Center for Health Statistics (2001), Rowland (1999: 1–4), Forsyth et al., (2009: 49–58) показала су да нарочито девојке избегавају наставу физичког васпитања и траже од наставника да их не оптерећује било каквим активностима. Све ово упућује да адолесценти недовољно промовишу физичку активност током овог критичног развојног периода, што за последицу има већи ризик од усвајања седентерног животног стила (U.S. Department of Health and Human Services, 2000).

У ситуацијама када друштво преко локалних самоуправа не ствара материјално-техничке услове за реализацију наставе, разумљиво је неадекватно реаговање директора школе и школске управе који треба да контролишу реализацију наставе.

Да није све само у материјално-техничкој опремљености, већ да је и наставни кадар значајан фактор у превеликим слободама у реализацији наставе говоре и разлози које учитељи најчешће наводе када треба да објасне због чега час физичког васпитања није одржан. То су, најчешће, лоши временски услови, мањак часова из других предмета, заузета сала, припреме за приредбу, припрема за писмени задатак из српског језика или математике, мало времена за предавање градива из неког „важнијег“ предмета, посете зубару; забележено је и мишљење једног учитеља првог разреда да деца треба прво да науче да читају и пишу, а за физичко ће касније бити времена. Учитељи често не држе час физичког васпитања да би децу казнили због лоше урађеног писменог задатка, неурађеног домаћег задатка, ненаучене таблице множење или лошег понашања. Један од разлога оваквог односа наставног

кадра према физичком васпитању јесте и тај што процена очекиваних исхода наставе дефинисана националним стандардима у пракси не постоји. То доприноси да реализација часа и ванчасовних активности буде необавезна по садржају и динамици реализације. Крајња последица оваквог односа јесте некавалитетна и неефикасна настава.

Закључак

Час физичког васпитања у наставним плановима заступљен је са три часа седмично, али се настава у 40% случајева реализује једном или два пута седмично. Одржавање часа често је условљено успехом ученика из других наставних предмета. И поред чињенице да су наставни садржаји прецизно дефинисани школским програмом, наставни садржаји у 2/3 случајева не одговарају наставним јединицама какве су предвиђене месечним плановима. Активности које се реализују најчешће зависе од материјално-техничке опремљености школе, временских и климатских прилика, афинитета ученика.

Што се ванчасовних активности тиче, резултати истраживања указују да се рекреативна настава, излети, екскурзије и кросеви реализују на предвиђени начин. Проблем у реализацији се јавља код спортских секција, школских такмичења, летовања, зимовања, корективног вежбања и пливања, јер су то активности које се веома мало или се уопште не реализују иако је то законска обавеза школа.

Литература

- Аруновић, Д. (1990). Реализације плана и програма из гимнастике у неким средњим школама у Београду, *Годишњак*, 1, Београд, 67–70.
- Бокан, Б. (1988). Материјална основа школског физичког васпитања као предмет стручног опредељења и ангажовања, *Физичка култура*, 1–2, Београд, 17–22.
- Бокан, Б., Радојевић, Ј. и Радисављевић, Л. (1990). Проучавање усвојености знања и умења из вежби на справама и тлу (акробатика) у физичком васпитању на узрасту ученица основних школа, *Годишњак*, 1, 27–48.
- Brooks, F. & J. Magnusson (2006). Taking part counts: adolescents' experiences of the transition from inactivity to active participation in school-based physical education, *Health Education Research*, 21, 6, 872–883.

- Вишњић, Д. (1990). Белешке о вредновању ефеката доследно спроведеног програма гимнастике у основним школама, *Годишњак*, 1, Београд, 63–64.
- Ђорђевић, Д. (2003). Педагошки смисао слободног времена. *Педагогија* 2, Београд: Педагошко друштво Србије, 42–46.
- Здански, И. и Галић, М. (2002). *Дидактика физичког васпитања*, Бања Лука: Удружење грађана – наставника основних и средњих школа „Петар Кочић“.
- Jorgić, V. i Veselinović, N. (2008). Izostajanje učenika sa časova fizičkog i zdravstvenog vaspitanja u niškim gimnazijama, *Nastava i vaspitanje*, 57, 2, 175–183.
- Мартиновић, Д. (2003). *Постигнућа у настави физичког васпитања*, Београд: Интерпринт.
- Милановић, И., Радисављевић, С. и Пашић, М. (2010). Актуелно стање и однос наставника према праћењу физичког развоја и моторичких способности ученика у оквиру наставе физичког васпитања, *Физичка култура*, 2, Београд, 76–88.
- National Center for Health Statistics (2001). *Healthy people 2000: final review*. Hyattsville, Maryland: Public Health Service.
- Ntoumanis, N., A.M. Pensgaard, C. Martin & K. Pipe (2004). An idiographic analysis of amotivation in compulsory school physical education, *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 26, 197–214.
- Pate, R. R., Davis, M. G., Robinson, T. N. et al (2006). Promoting Physical Activity in Children and Youth - A leadership Role for Schools, *Circulation – Journal of American Heart Association*, 114, 1214–1224.
- Петровић, З. (1987). *Простори за наставу физичког васпитања у београдским основним школама и могућности њихове хигијенске и здравствено превентивне валоризације*, Докторска дисертација, Београд: ФФВ.
- Rowland, T. W. (1999). Adolescence: A ‘Risk Factor’ for Physical Inactivity, *President’s Council on Physical Fitness and Sports Research Digest*, 6, 1–4.
- Strong, W. B., Malina, R. M., Blimkie, C. J. et al (2005). Evidence based on physical activity for school-age youth, *Journal of pediatrics*, 146, 732–737.
- U.S. Department of Health and Human Services. Healthy People (2000). National health promotion and disease prevention objectives. Atlanta, GA: Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Chronic Disease Prevention and Health Promotion.

Forsyth, S., Lowry, R., Mutrie, N. and Deuchar, R. (2009): *Factors that Impact on Participation in Physical Education*. Proceedings of Fourth Physical Education, Physical Activity and Youth Sport Forum, 49–58.

Шекелјић, Г. и Стаматовић, М. (2013). Ефекти наставе физичког васпитања на гимнастичка моторичка умења, у: Р. Николић (ред.) „*Настава и учење – Квалитет васпитно-образовног процеса*“, Учитељски факултет, Ужице, 533–542.

Шекелјић, Г., Стаматовић, М. и Вишњић, Д. (2011). Проблеми у реализацији наставе физичког васпитања, у: К. Шпијуновић (ред.) „*Настава и учење – Стање и проблеми*“, Учитељски факултет, Ужице, 557–566.

<http://www.pedagog.rs/americka%20vannastava.php> > 10.10.2013.

Goran V. Šekeljić
Milovan V. Stamatović

LATITUDE IN THE INTERPRETATION OF CURRICULA

Summary

The aim of this study is to determine how much of the implementation of educational and extra curricular activities in the first four grades is in accordance with the legally required curricula. For this purpose, we collected data from about 700 classes from thirty schools in western Serbia, during the period of 2009 to 2014. The results showed that 57% of the teachers are teaching physical education every time it is scheduled. Twice a week, teaching is carried in 31%, and for one hour in 11% of cases. From the classes to be held, 66% are not related to a teaching unit provided in the monthly plan. The research results indicate that recreational classes, tours, excursions, and extracurricular activities are implemented in almost all schools. Sports, school competitions, summer and winter vacations, corrective exercises, and swimming are extracurricular activities that are almost symbolically realized. The realization of the curriculum is significantly limited by the fact that in most schools there are neither adequate buildings nor necessary equipment for practice. In addition, physical education is often dependent on pupil achievement in other subject areas. When a pupil does not achieve the expected outcomes of the “important” subjects, then instead of PE, the pupil studies materials from Serbian, Mathematics, and Natural Science. In modern schools, physical education classes are clearly defined by the Law on Primary Education, but in the realization of classes and extra curricular activities, schools take too much freedom in interpreting that curriculum.

Key words: physical education, plan, program, classes, extracurricular activities